

Lezing Begrijpelijke taal in de rechtspraak

Lezing mr. L. Verheij over begrijpelijke taal in de rechtspraak gehouden tijdens symposium 'De kracht van begrijpelijk taal' op 21 juni 2016.

Dames en heren,

De vroegere Israëliëse opperrechter Aharon Barak heeft in een door hem geschreven boek¹ over de plaats en de rol van de rechter in de moderne democratie opgemerkt dat de rechterlijke functie kan worden onderscheiden in "het overbruggen van de kloof tussen het recht en de concrete, steeds veranderende samenleving" enerzijds en "de bescherming van constitutie en democratie" anderzijds. Die beide onderdelen zijn m.i. van belang voor het vertrouwen dat de samenleving in de rechtspraak moet hebben, wil die rechtspraak naar behoren in de democratische rechtsstaat functioneren. Voor dat vertrouwen is nodig dat de samenleving ziet en begrijpt hoe de rechter zijn werk doet en waarom hij een bepaalde beslissing neemt. Daarom moet m.i. zowel tijdens de openbare terechtzitting als in de uitspraak het taalgebruik zo toegankelijk en begrijpelijk als mogelijk zijn. Aan het vertrouwen van de samenleving in de rechtspraak kan bijdragen taalgebruik van de rechter dat 'niet vervreemdt, maar verbindt'!

Taal → communicatiemiddel

Communicare = iets
gemeenschappelijk maken
(verbinden)

Taal kan ook mensen
buitensluiten! (vervreemden)

In 2014 verscheen in het Nederlands Juristenblad een artikel onder de titel 'De begrijpelijke strafrechtzitting'². De auteur was uiterst kritisch. Ik citeer: "*Er is zo goed als niets duidelijk in de rechtszaal, het publiek tast in het duister, en de betrokken juristen doen doorgaans geen enkele moeite om oningewijden bij te lichten. Het is een aperte schande dat de openbare rechtzitting een onbegrijpelijk toneelstuk is voor verdachte, benadeelden en publiek*".

Ik weet niet hoeveel bezoekers van een openbare terechtzitting zouden weten en begrijpen wat een 'aperte schande' is, maar verder is de boodschap wel duidelijk. Is de kritiek ook terecht? Ik durf te zeggen: gelukkig lang niet altijd. Ik ken heel wat collega's die – vaak ook op een heel knappe manier – aan partijen en publiek uitleggen wat er gebeurt, wat de rol is van de verschillende partijen in de zaal en die ook proberen onnodig ingewikkeld taalgebruik zoveel mogelijk te vermijden. Maar 'gelukkig lang niet altijd' betekent zoiets als 'nog te vaak wel'. Graag wil ik kort met u verkennen waar problemen liggen, waar mogelijke oplossingen en wat we er in de rechtspraak inmiddels aan doen.

¹ The judge in a democracy, Princeton 2006 (o.a. vermeld door mr. H.D. Tjeenk Willink in Mijnheer de voorzitter... (Liber Amicorum A.H. van Delden) pg.12 e.v.

² Gepubliceerd in NJB 2014/1631, afl. 31 (Prof.dr. H. Elffers). Ook <http://njb.nl/blog/de-begrijpelijke-strafrechtzitting.12728.lynkx> .

Allereerst: juridisch taalgebruik, zouden we zonder kunnen in de rechtspraak? Het antwoord is nee en dat zal waarschijnlijk niemand verrassen. Het recht heeft in de samenleving (o.a.) een ordenende functie, waarvoor een zekere mate van voorspelbaarheid onmisbaar is. Op dezelfde manier heeft de taal (het gebruik van bepaalde begrippen) een ordenende functie binnen het recht. Ook hier is een zekere mate van voorspelbaarheid onmisbaar. Dat leidt tot het gebruik van (rechts)begrippen, die in de wet of bijv. de rechtspraak zijn gedefinieerd. Maar het kan ook leiden tot het in een juridische context geven van betekenis aan woorden, waardoor die betekenis gaat afwijken van de betekenis van diezelfde woorden in het alledaagse spraakgebruik. Laten we ter illustratie even luisteren naar het volgende fragment. (Taalstaat 19 maart 2016)³

De boodschap is: je mag veel meer dan je denkt...

Nu zal het de cabaretier en jurist Bert Gabriëls er niet om te doen zijn geweest dat we hem hier al te serieus nemen. Ik doe het toch even om mijn punt duidelijk te maken.

Stelt u zich voor, dat u degene bent die bij de kassa aan het afrekenen is. En laten we in plaats van een tube tandpasta in het voorbeeld uitgaan van een krat pils en zes flessen wijn. Iemand ziet die en denkt: ik hoef niet verder de winkel in. Hij sluit aan en pakt de krat pils en de flessen wijn. Ik veronderstel dat velen van u het intuïtief onaanvaardbaar zouden vinden, wanneer dit zomaar – ‘ongestraft’ – zou kunnen. Komt het recht u hier echt niet te hulp, zoals Gabriëls in het voorbeeld op humoristische wijze wil doen geloven? Hoe het in Vlaanderen zit, weet ik niet, maar voor Nederland kan ik u geruststellen. Met behulp van onze rechtstaal is het goed mogelijk om tot het oordeel te komen dat hier sprake is van... diefstal.

Diefstal is – kort gezegd – ‘enig goed dat aan een ander toebehoort wegnemen met het oogmerk om het zich wederrechtelijk toe te eigenen’. Gabriëls laat de dader zeggen: “Ik mag dit doen, want u hebt er nog niet voor betaald, dus het is nog niet van u”. Die redenering zou juist zijn als ‘toebehoren’ hier synoniem zou zijn met ‘in eigendom toebehoren’. Maar dat is bij deze strafbepaling niet steeds het geval. Het hoeft niet steeds te gaan om eigendom; het hebben van zeggenschap en een zeker belang kan voldoende zijn. Welnu, met behulp van dit begrippenkader is heel goed te verdedigen dat de krat pils en de zes flessen wijn op het moment van wegnemen door de ‘achterbuurman’ aan de (eerste) koper *toebehoorden* in de zin van deze strafbepaling.

Maar zelfs als dat niet zou worden aangenomen, dan nog is de vraag of hier geen sprake is van wegnemen ‘met het oogmerk om zich de goederen *wederrechtelijk toe te eigenen*’. Wederrechtelijk betekent hier: zonder recht, zonder bevoegdheden. Als de goederen nog niet aan de eerste koper toebehoorden, dan behoorden ze nog aan de winkel toe. En denkt u echt dat die aan zijn klanten het recht en de bevoegdheid toekent om goederen weg te nemen die zich niet meer in de schappen bevinden, maar die op de band zijn gelegd door een andere klant met de bedoeling om af te rekenen? De vraag

³ De Taalstaat fragment: Het Taalstaatpodium: Bert Gabriëls over zijn ...
www.npo.nl > De Taalstaat > De Taalstaat
(zaterdag 19 maart 2016)

Gabriëls vertelt op geestige wijze wat je rechten zijn als je in een winkel aan de kassa (in de rij) staat. Je bent tandpasta vergeten, maar ziet dat de man voor jou die op de band heeft gelegd om af te rekenen. Goed nieuws, aldus Gabriëls: juridisch is die tandpasta nog niet van die man. “Hij heeft die wel genomen, maar nog niet gekocht”. Je kunt die tandpasta dus gewoon pakken...

stellen is hem beantwoorden. De winkel zou snel veel klanten verliezen, wanneer men dat zou doen. Je kunt dus goed verdedigen dat hier sprake is van 'wegnemen van goederen die aan een ander toebehoren, en dat met het oogmerk van wederrechtelijke toe-eigening'. In gewoon Nederlands: diefstal.

Toebehoren, wederrechtelijke toelichting, straks nog de vraag wanneer iets een 'goed' is in de zin van het diefstalartikel..(en dit zijn dan bepaald nog niet de moeilijkste woorden)...:het recht kent zijn eigen taalveld en dat is nodig ter bescherming van de rechten van de een, ter inperking van de rechten van de ander, met het oog op ordening en een zekere mate van voorspelbaarheid in het maatschappelijk verkeer. Het verschil tussen dat eigen taalveld en het alledaags spraakgebruik kan bijdragen aan de kloof waar de voormalige Israëliische rechter Barak het over heeft: die 'tussen het recht en de concrete, steeds veranderende samenleving'. In zekere zin onvermijdelijk, die kloof. De vraag is hoe we die overbruggen. Want, wil de rechtspraak het vertrouwen van de samenleving houden – zo versta ik Barak, en zo meen ik zelf – dan moet die kloof zo veel als mogelijk overbrugd worden. En daarvoor is van belang het 'uitleggen in taal die iedereen begrijpt'⁴, waar Einstein het over heeft.

Moet dat uitleggen steeds in de uitspraak zelf gebeuren? Wat mij betreft niet en het kan ook niet altijd. In een zaak waarin een stevig juridisch debat heeft plaatsgevonden kan het onontkoombaar zijn dat daaraan in de uitspraak recht wordt gedaan met gebruikmaking van soms ingewikkelde en voor de leek onbekende (rechts)begrippen. Voor de meest betrokkenen en met name de juridische professionals kan dat noodzakelijk zijn om de vereiste diepgang te bereiken en recht te doen aan de gebruikte argumenten. Wanneer aannemelijk is dat alleen de partijen in bijvoorbeeld een civiele procedure geïnteresseerd zijn in de uitkomst, kan het daarbij blijven. Zo nodig kunnen de raadslieden aan partijen nadere uitleg geven. Maar het recht heeft een ordenende functie en vaak hebben uitspraken betekenis voor het handelsverkeer, voor eventueel toekomstige zaken. Soms ook is er vanuit de samenleving grote belangstelling voor de uitkomst van een procedure.

Steeds vaker wordt door rechters de moeite genomen om een – wat ik maar noem – voorleesversie van de uitspraak te maken, waarin de juridische finesses worden weggelaten en de essentie van de beslissing in voor het grote publiek begrijpelijke taal wordt weergegeven. Dicht bij huis blijvend noem ik als voorbeelden:

- de uitspraak van het Haagse gerechtshof in de zaak Shell-Nigeria;
- de uitspraak van het Haagse hof in de strafzaak naar aanleiding van de Schipholbrand;
- de uitspraak van de Haagse rechtbank in de Urgendzaak.

Natuurlijk zijn naast die voorleesversies ook persberichten van belang. En dan bij voorkeur persberichten die geen juridisch getinte passages uit de uitspraak bevatten. Waarin de kern van de uitspraak niet aan het eind komt, maar aan het begin staat (bij voorkeur gevolgd door een korte en heldere uitleg). Zulke persberichten dragen ertoe bij dat de media de essentie van de uitspraak op een toegankelijke en begrijpelijke wijze bij

⁴ Zie uitnodiging voor dit symposium.

het grote publiek brengen. De Rechtspraak heeft m.i. op dit punt de laatste vijf jaar grote vorderingen gemaakt.

Uiteraard zijn er ook zaken die zich ervoor lenen om ingewikkeld juridisch taalgebruik achterwege te laten. In ieder geval op onderdelen. Ik denk aan de strafmotivering van de rechtbank Rotterdam in de Ibn Ghaldounzaak. U weet het misschien nog wel: een zaak van diefstal en heling van eindexamens. Ik citeer uit de strafmotivering in een van de vonnissen:

"De examenroof van de eeuw. Zo stond deze zaak in de krant. Het eindexamen in zijn kern geraakt.

Het eindexamen, een spannende afsluiting van een belangrijke periode in iemands leven. Na jaren van hard werken, zitten de examens erop en wacht je in spanning op het resultaat, dat ene telefoontje: ben ik geslaagd? Kan het feest beginnen? Hoe anders was dit voor alle eindexamenleerlingen in 2013. Na het uitlekken van het examen Frans op 28 mei 2013 was niets meer zeker. Zouden er meer examens zijn uitgelekt? Moesten er bepaalde examens worden over gedaan of misschien zelfs het hele examen? Die onzekerheid moet voor de eindexamenleerlingen van 2013 zenuwslopend zijn geweest.

En dat heeft de verdachte met zijn medeverdachten veroorzaakt.

Op de zitting is gezegd: Dát is nooit de bedoeling geweest. Is dat nou zo? Dat is een van de vragen waar de rechtbank mee heeft geworsteld."

Bij weging van de feiten overweegt de rechtbank:

"Het is geen uit de hand gelopen kwajongensstreek en ook geen spiekbriefje 3.0".

En verderop: *"De rechtbank vindt niet dat de verdachte terug moet naar de gevangenis.*

Werken moet de verdachte wel, een fors aantal uren. Een aantal weken werken voor de maatschappij zonder daarvoor betaald te worden om de verdachte te laten voelen dat hij echt een grote misstap heeft begaan".

Mij dunkt, dat is voor de jonge verdachten en ook voor de samenleving begrijpelijke taal geweest.

Heel wat ingewikkelder was de taal in hetzelfde vonnis bij bespreking van de vraag of "afbeeldingen van eindexamens zoals ten laste gelegd" zijn aan te merken als *goederen* in de zin van de desbetreffende strafbepalingen (diefstal en heling). Ter toelichting: van de weggenomen examens waren kopieën gemaakt, waarna de examens weer waren teruggelegd.

De rechtbank wijdt er twee behoorlijk ingewikkelde alinea's aan, waarin wordt gesproken over een wezenskenmerk dat als een intrinsiek element (die uitdrukking wordt 4x gebruikt!) van het eindexamen is aan te merken, dat maakt dat het eindexamen een economische waarde vertegenwoordigt. Het is, aldus de rechtbank, dit intrinsieke element dat is aan te merken als een *goed* in de zin van artikel 310 Sr. (diefstalartikel).

Ook het hof buigt zich over deze vraag en het maakt het allemaal wat concreter: als het gaat om een via een USB-stick gekopieerd examen dan wel een naar een e-mailadres

geüpload examen, dan is dat te vergelijken met bijvoorbeeld een e-book. Vanzelfsprekend moet daarvoor betaald worden als je dat koopt, dan wel leent uit de bibliotheek. En dus is er sprake van waarde in het economisch verkeer en van een goed in de zin van het helings- en diefstalartikel.

Zo bevatten uitspraken in deze zaak twee heel verschillende voorbeelden van toegankelijk taalgebruik: een directe en toegankelijke stijl waar het kan (strafmotivering rechtbank) en het gebruik van een verhelderend voorbeeld, waar dat vanwege de ingewikkelde juridische materie gewenst is (hof).

Ik vraag – ook weer als voorbeeld – ten slotte nog aandacht voor een aparte categorie van zaken: strafzaken over verkeersongevallen met dodelijke afloop. Bij die zaken wordt in de samenleving – niet onbegrijpelijk – vooral gekeken naar de ernstige gevolgen. En die worden beslissend geacht voor de strafmaat. Maar dan wordt gemakkelijk vergeten dat ieder van ons (ook de nabestaande van een slachtoffer) als ‘dader’ betrokken kan raken bij een dergelijk ongeval met zeer ernstige gevolgen, terwijl soms de mate van schuld heel gering is. Een ongeluk ligt soms in een klein hoekje. En dan doen wij graag een beroep op de rechter om rekening te houden met die geringe mate van schuld. Dat moet de rechter ook, want dat schrijft de wet hem voor. Maar waar dat voor juristen gesneden koek is en voor velen in de samenleving niet, mag men van rechters verwachten dat zij vragen daaromtrent serieus nemen en beslissingen extra goed – en in begrijpelijk Nederlands! – uitleggen. Gehoor geven is niet hetzelfde als iemand gelijk geven of zijn zin geven. Gehoor geven kan ook betekenen: op een goede wijze uitleggen waarom aan de wensen van een partij of van nabestaanden, of van ‘de samenleving’, *niet* kan worden tegemoetgekomen. Ook hier geldt dat in het vonnis soms een betrekkelijk ingewikkelde juridische afweging nodig is om te beoordelen of sprake is van een zodanige mate van schuld dat sprake is van een verkeersmisdrijf. Maar hoe ingewikkeld die juridische afweging ook is, uitleg in begrijpelijk en toegankelijk Nederlands is vrijwel altijd mogelijk. Daar moet de Rechtspraak dan ook apart in investeren, met aandacht voor alle bij de zaak betrokkenen, maar ook voor de samenleving als geheel.

Hiervoor schetste ik een paar problemen en voorbeelden van oplossingen. Maar moeten we niet ook eerlijk onder ogen zien dat het gebruik van begrijpelijke taal juristen niet in het bloed zit? En dat ook de rechtspraak daar last van heeft? Wat mij betreft moeten we daar inderdaad eerlijk in zijn. Ik noem een paar oorzaken, zonder volledig te zijn:

- zoals gezegd is het regelmatig nodig om juridische begrippen te gebruiken (een “omgevingsfactor, die van invloed is op ons gedrag”);
- bij het schrijven van uitspraken bestaat de neiging om – uit een zekere vorm van gemakzucht – terug te vallen op wetteksten, of formuleringen uit de jurisprudentie, die soms al tientallen jaren oud zijn;
- terecht is erop gewezen dat juristen de neiging hebben om “denkend te schrijven”. Al schrijvend zijn ze nog op ontdekkingstocht en weten ze nog niet precies waar ze op uitkomen⁵. Dat leidt heel vaak tot lange, ingewikkelde zinnen, tangconstructies en het gebruik van nodeloos moeilijke woorden.

⁵ Geerke van der Bruggen en Margriet de Groot

Van dit alles worden we ons steeds meer bewust. Niet voor niets is binnen de Rechtspraak eind 2015 een Werkgroep Begrijpelijkheid in het leven geroepen. Die houdt zich onder meer bezig met:

1. ontwikkeling van handvatten voor begrijpelijk taalgebruik op zitting en in vonnissen;
2. actualisering van het onderdeel 'presentatie ter zitting' van de SSR-training 'Media en zitting' voor rechters, met het oog op begrijpelijk taalgebruik.

Binnen het Haagse gerechtshof heeft vorig jaar in samenwerking met Bureau Taal een pilot plaatsgevonden, waarin een training 'Begrijpelijk taalgebruik' werd georganiseerd voor twee groepen. Raadsheren uit de afdeling strafrecht kregen een training van een dag in zowel schriftelijk taalgebruik als mondeling taalgebruik ter zitting. Die training werd als heel nuttig en waardevol ervaren, zij het dat de evaluatie opleverde dat die beide modules op één dag teveel van het goede waren. We maken er in de toekomst twee afzonderlijke trainingen van een dag van.

Voor een groep juridisch medewerkers uit dezelfde afdeling ging het alleen om schriftelijk taalgebruik. Ook hier waren de reacties heel positief, met de kanttekening dat het geleerde ook moet gaan leiden tot herschrijven van nu in onze arresten gehanteerde vaste (geautomatiseerde) tekstblokken.

Het is mijn overtuiging dat dergelijke trainingen niet alleen bijdragen aan het ontwikkelen van vaardigheden, maar vooral ook het bewustwordingsproces binnen de Rechtspraak versterken dat ons taalgebruik vaak nodeloos ingewikkeld is; dat het anders moet en anders kan!

Over bewustwording gesproken: als het waar is dat de openbare rechtszitting nog vaak een onbegrijpelijk toneelstuk is voor verdachte, benadeelden en publiek, dan is meer dan de helft van de oplossing dat rechters zich daarvan bewust zijn. En er dan vervolgens ook wat aan doen, natuurlijk. Voor dat laatste kunnen trainingen, intervisie, leren van goede voorbeelden (die er volop zijn!) en het jezelf af en toe eens op videobeelden aan het werk zien uiteraard heel behulpzaam zijn.

Wat mij betreft is er geen twijfel: het taalgebruik van de rechter mag niet vervreemden, het moet verbinden.